

Novi rimski kameni spomenici u Osijeku.

Zadnjih je 12 godina bilo u više navrata govora o novim kamenim spomenicima, koji su se našli u Osijeku. U svom opširnom članku o rimskoj Mursi objelodanio je prof. Brunšmid više osječkih spomenika, koji do onoga vremena nisu bili poznati¹. Dijelom iste spomenike publicirao je nekako u isto vrijeme na njemačkom jeziku H. Liebl². Kasnije je među raznim drugim starinama mogao prof. Brunšmid objelodaniti još jedan veoma zanimiv nadgrobni spomenik³, a tri novo nađena Jupiteru posvećena žrtvenika objelodanio je prof. Vj. Celestin⁴. Velikim dijelom su novo publicirani napisi još mogli ući i u Corpus rimskih napisa.

Kako grad Osijek stoji na mjestu, koje je u rimsko vrijeme imalo veoma veliku važnost i kako se je baš u zadnjem deceniju u Osijeku razmjerno mnogo gradilo, to je naravno, da se je moralo naći i novih spomenika. To se je moglo tim više očekivati, što u gradu Osijeku ima i dosta interesa za sakupljanje i sačuvanje starina. Prije svega ima grad Osijek svoj gradski muzej, kojemu jeste i mora da bude glavnom zadaćom, da sabire lokalne nahođaje starina. Onda je u Osijeku zapovjednikom domaće pukovnije g. pukovnik K. pl. Matassich, koji se već više godina bavi proučavanjem topografije stare Murse na skroz znanstvenom temelju. Ostatke zidova staroga rimskoga grada bio je označio već Marsili, ali se s njegovim nacrtom ne može ništa početi. Bolji je nacrt, što ga je metnuo na čelo obim svojim izdanjima osječkoga miljokaza Katančić, ali je na žalost premalen. Veći i zato zgodniji je nacrt Kollerov, što ga je dodao svojem djelu o povjesti pečuhške biskupije. Što se je za ono doba još dosta jasno moralo vidjeti, kasnije se je tako zamelo, da se skoro može reći, da se je Mursa morala nanovo otkrivati. Tome je poslu g. pukovnik posvetio mnogo vremena te je o svojim opažanjima mogao da napiše članak u dnevniku „Drau“ od 15. travnja 1910. Njegova su se topografska istraživanja i kasnije nastavila, a ima nade, da će s vremenom postati još i intenzivnijima.

Mnogo se sa osječkim starinama bavi i građanin osječki i povjerenik narodnoga muzeja g. O. Friml-Antunović. On je sakupio lijepu zbirku starih novaca, koju je prodao narodnome muzeju. Uz to je sastavio i lijepu zbirku drugih predmeta, najviše iz rimskoga vremena, koja se još nalazi u njegovom posjedu. U toj sam zbirci našao i više kamenih spomenika, a među njima tri s napisima. Dva su se napisa i ulomak nadgrobne ploče bez napisa našla na osječkom teritoriju, a jedan je miljokaz prenešen iz Ugarske.

---

¹ Vjesnik hrv. arheol. društva n. s. IV 1899/1900 str. 21 i d.

² Oesterr. Jahreshefte III 1900 Beiblatt st. 97 i d.

³ Vjesnik n. s. V 1901 str. 128 i d.

⁴ Isti časopis VI 1902 str. 99 i d.

Ravnatelj gradskoga muzeja g. profesor Vj. Celestin poslao je narodnome muzeju već prije nekoliko godina dobru fotografiju spomenika, koji je dolje opisan pod brojem 1. Premda je taj spomenik veoma važan, to se je ipak pričekalo s publikacijom, dok se ne skupi više materijala. Isto tako je i g. Friml-Antunović narodnomu muzeju poslao prijepise dvaju napisa iz svoje zbirke. Prolazeć proljetos kroz

Sl. 1. Rimski vojnički nadgrobni napis u Osijeku.

Napis se ima čitati ovako: *Velagenus | Mantie f(ilius) | Ulattius, | eq(ues) coh(ortis) II Alp(inorum), | ann(or)um XXXVIII, | stip(endiorum) XVI | h(ic) s(itus) e(st). | Longinus (centurio) et | Primus c(ustos) ar(morum) b(ene)f(iciarius) | heredes | posuerunt.*

U 1. retku su slova V i E u ligaturi. Slovo E iza G je znatno manje od ostalih slova u retku te je u slovo G umetnuto. Kod slova N pred S uzelo se da su ligirana slova N i V te se zato čita *Velagenus*, jer isto ime dolazi i na jednom gornjoitalskom napisu, kod koga su sva slova jasno ispisana¹. U 3. retku je slovo V ispred S na kraju kasnije umetnuto i zato manje. U 4. retku na kraju su ligirana slova A i L, u 9. retku su na kraju u ligaturi slova B i F, a u 11. retku slova N i T.

Osijek imao sam prilike, da pregledam obje zbirke, pa sam radi zanimivosti napisa odlučio, da ih objelodanim u ovom časopisu. Da sam tu svoju odluku mogao da izvedem, imam da zahvalim g. profesoru Celestinu, koji mi je dozvolio publikaciju dvaju napisa u gradskom muzeju, te mi kasnije na moje zamolbe najpripravnije davao razjašnjenja, a isto tako i g. Frimlu-Antunoviću, koji mi je rado išao na ruku, kada sam opisivao spomenike u njegovoj zbirci i dao mi sve nužne podatke, do kojih je sam mogao da dođe i koje je pomno pobilježio u svome dnevniku. Priložene slike načinjene su po mojim fotografskim snimkama.

U gradskom su muzeju nova ova dva spomenika :

1 (sl. 1). Nadgrobna ploča iz svjetlosivoga vapnenjaka, visoka 240, široka 70, a debela 24 cm, nađena prije 6 godina u Dolnjem gradu Osijeku pred kućom br. 27 na Glavnom trgu, po pr. 5 m od pročelnoga zida u dubljini od 150 cm. Sada je u gradskom muzeju. Usko napisno polje nalazi se u edikuli, koja je lijevo i desno omeđena nažlijebljenim polustupovima s bazama i korintskim kapitelima. Ti polustupovi nose lijepo izrađen arhitrav s visokim trouglatim zabatom, u kojem je izrađena velika rozeta. U lijevom i desnom uglu spušta se niz zabatovu kosinu po jedan delfin. Ispod napisa je kamen dosta surovo obdjelan, ali nije nikada imao petice, koja bi nekada bila utaknuta u horizontalno položenu kamenu ploču, kako se to često opaža na sličnim spomenicima.

¹ CIL V 6903.

Napis je stajao nad grobom nekoga Velagena sina Mantova, za koga se veli da je po narodnosti bio Ulattius. Umro je kao konjanik u II. alpinskoj kohorti 38 godina star, odsluživši 16 godina. Spomenik su mu postavili njegovi baštinici Longinus, koji je bio centurio i Primus, koji se u napisu nazivlje custos armorum beneficiarius. — Ime Velagenus, koje bi moglo odavati keltsko podrijetlo pokojnikovo, rijetko je, ali, kako je već gore rečeno, nije osamljeno. Isto tako nije osamljeno ni ime njegova oca Mantus. To ime nosi jedan čovjek na jednom britanskom napisu¹, a ima ga i jedan vojnik nepoznate čete na jednom napisu iz Dalmacije². Narodnost se pokojnikova po oznaci Ulattius teško dađe ustanoviti. Kohorta, u kojoj je vojnik služio, bila je, kako se iz napisa vidi, equitata, a tako se ona u nekim napisima i nazivlje. Ta se kohorta spominje već g. 60. posl. Is. u Illyriku³, a g. 84. u Pannoniji⁴. Iza razdiobe provincije spominju ju vojničke otpusnice samo u gornjoj Pannoniji⁵. Napisu ju spominju svi u donjoj Pannoniji i to dva u Cirpi, jedan u okolici Aquinka, a jedan u Čereviću. Od ovih se uzima da je najstariji čerevički napis, koji je stajao nad grobom nekoga vexillarija, rodom Dalmatinca⁶.

Drugovi, koji su Velagenu postavili kamen, imaju rimska imena te je jedan od njih bio centurio, a drugi kao custos armorum beneficiarius, po svojoj prilici obadva u istoj četi. Čitanje *c(ustos) ar(morum) b(ene)f(iciarius)* bit će sigurno. Iza slova C i AR iščekivale bi se točke, te se na kamenu na tim mjestima faktično vide neke grebotine, ali točke nisu tako duboke i oštro istaknute, kako je to obično na ovom spomeniku učinjeno. Custos armorum neke II. kohorte spominje se i na jednom žrtveniku iz Banoštra u hrvatskom narodnom muzeju⁷, a fabrika neke kohorte spomenuta je u jednom gornjomoesijskom napisu⁸.

Preostaje još, da se rekne nekoliko riječi o vremenu, kada je kamen postavljen. Po svom obliku on jako sjeća na jedan drugi osječki napis, koji je već jako dugo poznat, a koji se sada nalazi u budimpeštanskom muzeju⁹. Tome je on spomeniku sličan ne samo uslijed svoje vitkosti i gradnje nego i po stilizaciji i razdiobi napisa. Spomenik u Budimpešti bio je postavljen nekom vojniku II. ale Aravacorum, za koju se znade, da je u osamdesetim godinama prvoga stoljeća posl. Is. stajala u Dalju i Osijeku¹⁰. Zato se je on lako mogao datirati u to vrijeme, u koje on i stilistično najkasnije spada¹¹. Velagenov spomenik bi po svojem vanjskom obliku (duga uska ploča), po svojim uresima te po stilističnim osebinama napisa (kratke izrečice, godine života u genetivu, formula *h(ic) s(itus) e(st)*, a napose po imenu u porajnskim krajevima spadao u još dosta rano razdoblje prvoga vijeka posl. Is.¹², a to se podudara s vremenom, u koje i diplomu spominju drugu alpinsku kohortu u donjoj Pannoniji.

¹ CIL VII 4.

² CIL III 1816 (i str. 1494).

³ D. II.

⁴ D. XVI.

⁵ D. XLVII (g. 133), LX (g. 148), LXI (g. 149), LXV (g. 154).

⁶ CIL III 3261.

⁷ CIL III 10247 = Brunšmid, Kamene spomenici str. 121 br. 217.

⁸ Oesterr. Jahreshefte VI 1903 st. 57 br. 90.

⁹ CIL III 3286 = 10262.

¹⁰ Cichorius u Pauly-Wissowa, Realencycl. I st. 1230.

¹¹ Sr. Hampel, A magyar nemzeti muzeum legrégibb Pannoniai sirtáblái (1906) str. 18 br. 1.

¹² Sr. Weynand, Bonner Jahrb. 108 109 str. 185 i d.

2 (sl. 2). Dolnji dio žrtvenika iz bijeloga mramora, visok 50, debeo 33, širok dolje 53, gore 35 cm. Nađen navodno na lijevoj strani rimske ceste, koja je vodila iz Murse u Teutoburgium. Kasnije prenešen u donjogradski perivoj pred bolnicom, a odavde u gradski muzej. Od napisa, koji je veoma lijepim slovima bio udubljen u okvirenom polju, preostala su samo četiri najdonja retka, a od tih je samo zadnji čitav. Kako je na gornjem dijelu kamena veoma debeo sloj otvrdnutoga pepela a napisno polje osim toga prigodom kasnije uporabe kamena nekim oštrim oruđem više puta zasječeno, to se preostaci slova u najgornjem retku nisu dali točno ustanoviti. Vide se samo donjni krajevi dvaju okomitih poteza. Kasnije je kamen malo očišćen, pa mi g. prof. Celestin javlja, da bi prva hasta mogla biti konac slova M. U drugom je retku jasno sačuvano AVG, u trećem MVR, a u četvrtom V·S·L·M. Prema tome bi se zadnja tri retka imala čitati . . . Aug(ustalis) [col(oniae)] | Murs(ae) | v(otum) s(ol- vit) l(ibens) m(erito).

Col(onia) Mursa (od Hadrijanovih vremena) spominje se u osječkim napisima više puta, *Aug(ustalis)*

Sl. 2. Ulomak žrtvenika u Osijeku.

Sl. 3. Silvanu posvećen žrtvenik u Osijeku.

col(oniae) samo jedanput u napisu, koji je nekada bio cijel, a sada mu se jedan ulomak navodno nalazi u Tenju (CIL III 3291 = 10267). Naš je spomenik ara, koja je stajala u svetištu nekoga božanstva, ali manjka na njoj ime toga božanstva te ime onoga, koji ju je postavio.

Kod g. Frimla-Antunovića snimljena su ova četiri spomenika:

3 (sl. 3). Žrtvenik iz vapnenjaka, dolje desno otkrhan, visok 55 cm, najveća širina 29, najveća debljina 19 cm. Nađen je u rujnu 1909. u donjem gradu Osijeku u vinogradima na Dravskoj obali, gdje ga je g. Friml odmah kupio. Kamen je gore i dolje sa tri strane profilovan. Na gornjem se dijelu povrh napisa vidi jednostavan ornament od šestilom zagrebanih kružnica, koje su spojene valovitim crtama.

Dosta lošim slovima uklesani napis čita se ovako: *Silvano | Mag(no) sac(rum) | Cafijus . . . | nius . . .*

Od slova G u drugom retku te od I u *Caius* u trećem vide se samo nejasni ostaci. Od prezimena delikantovoga manjkaju sprijeda dva do 3 slova eventualno i četiri, jer su dvije okomite haste, od kojih se vide samo gornji dijelovi, jako stisnute. Iza . . . *nius* u četvrtom retku jasna je točka, a iza toga je slijedilo slovo, koje je moglo biti B, D, E, F, P ili R.

Pridjevak *Magnus* je za Silvana rijedak. Na jednom sisačkom žrtveniku stoji iza Silvanus sigurno riječ *Maglae*, što će se valjda morati čitati *Maglae(nus)*, te će to biti lokalni pridjevak¹. U ovom se osječkom napisu možda neće smjeti misliti na taj naziv.

Ako je kamen nađen još na svom prvotnom mjestu, onda bi se negdje u dolnjogradskim vinogradima imalo tražiti Silvanovo svetište. Iz Osijeka su poznate još dvije are posvećen Silvanu². Na jednoj on ima pridjevak *domesticus* a na drugoj *silvester*. Da li su ove dvije are, koje spadaju u dosta ranije vrijeme, stajale u istom svetištu, u kojem je bila i ova sada nađena, ne može se reći, jer nije točno označeno mjesto, gdje su se našle.

4 (sl. 4). Nadgrobna ploča iz svjetlosivoga vapnenjaka, visoka 98, široka 47, a debela 17 cm., osim donjega ruba, koji je nešto otkrhan, sasvim dobro sačuvana. Nađena je g. 1906. u donjem gradu Osijeku, kada se je gradila dvorana u dvorištu svratišta Tačković na Glavnom trgu. Srednji dio ploče gore završuje u šiljak. Napis je usječen na udubljenoj plohi, samo se slova DM nalaze još povrh nje.

Napis glasi ovako: *D(is) M(anibus) | Valirio (sic) Martiali | ex subaedianis. | Collegae | lapidari | posuerunt.*

Sl. 4. Nadgrobni spomenik u Osijeku.

Ligatura ima samo u 4. i 7. retku. U 4. su retku ligirana slova EDI i ANI, a a u 7. NT. Na kamenu je jasno uklesano *Valirius*, dakako mjesto *Valerius*. Slovo *i* mjesto *e* dolazi na napisima često, kao *Aurilius*, *Simpronius* i t. d.³

Kao zanimanje pokojnikovo navodi se, da je bio *ex subaedianis*. Kakav su posao ti ljudi imali, nije poznato, premda se oni u napisima više puta spominju. U Rimu su imali *collegium*, koji je imao zajedničko groblje na flaminijskoj cesti⁴, a

¹ CIL III 3963. Brunšmid, Kameni spomenici str. 148 br. 259.

² CIL III 3276 i 3277.

³ *Valirius* mjesto *Valerius* sigurno u pompejan-

skom napisu CIL IV 2157. Tu je slovo *i* duže od ostalih, čim je označena duljina slovke. U istom napisu piše i *milis* mjesto *miles*.

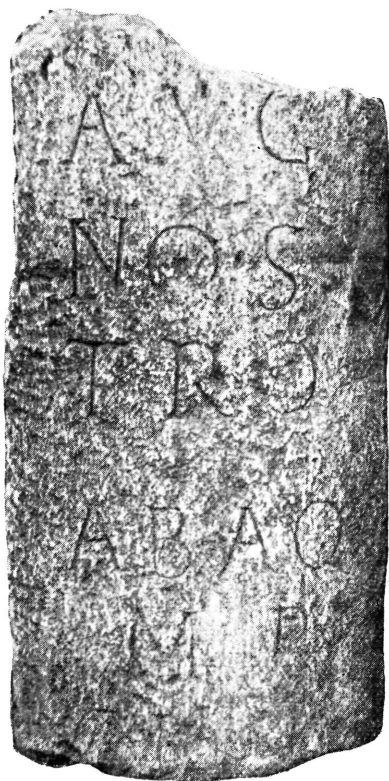
⁴ CIL VI 9558. 9559. 33875.

Sl. 5. Gornji dio nadgrobne ploče u Osijeku.

spominju se njihova *corpora* i u nekim drugim gradovima rimske države¹. Držalo se, da su to bili stolari, da su obavljali razne prostije radnje pri gradnjama ili da su nazvani po mjestu, gdje im je bila *schola*². Najbolje su valjda pogodili oni, koji su

za svoje tumačenje upotrebili rimski napis CIL VI 7814, gdje se spominje *marmorarius subaedanus*. Tome tumačenju ide u prilog i osječki napis. U Osijeku nisu *subaediani* bili tako brojni, da bi mogli imati svoj posebni kolegij. Zato je pokojni Valerius Martialis stupio u *collegium lapidarium*, koji je njegovom zanatu valjda bio najbliži.

Sl. 6. Ulomak rimskoga miljokaza iz Jenőfalve.

5 (sl. 5). Gornji dio nadgrobne ploče iz bijeloga krupnozrnatoga mramora, dug 112, širok na najširem mjestu 52, a debeo 17 cm. G. Friml ga je kupio u srpnju 1907., a nađen je kratko vrijeme prije toga u kući gospodina Robe u Krstovoj ulici u Dolnjem gradu Osijeku. Iz sačuvanog dijela se razabire, da je reljefno polje bilo u edikuli omeđenoj s obje strane stupovima. Nad reljefnim poljem je dosta nizak trouglat zabat, u kojem je prikazan vijenac sa dosta dugim vrpcama, a povrh zabata je u uglovima lijevo i desno prikazan po jedan delfin. Reljefno je polje bilo dosta duboko, a na njem su bila prikazana poprsja muškarca (desno) i žene (lijevo). Od toga je reljefa na žalost jako malo preostalo; vide se samo glave sa nešto malo čela od oba poprsja. Muškarac ima gustu dugu glatko počešljanu kosu, koja je povrh čela jednako odrezana, a i žena ima glatko počešljanu po sredini razdijeljenu kosu.

¹ U Cordubi g. 348. CIL II 2211, Villa Magna (Africa proc.) CIL VIII 10523., Antium (Camp.) CIL X 6699., Narbo g. 149. CIL XII 4393.

² Literaturu o tom pitanju navodi Waltzing, Corporations professionnelles III str. 89.

Nadgrobni spomenici br. 1, 4 i 5 nađeni su blizu gradskoga zida nablizu jedan drugomu. Stajali su sigurno na cesti, koja je negda vodila iz Osijeka u Dalj, a kako se čini, našli su se još na svojim prvobitnim mjestima. Nade je, da će se kod kanalizacije grada Osijeka, koja se sada počima izvoditi, naći još koji nadgrobni spomenik, koji je stajao uz tu cestu. Tu će onda trebati dobro označiti mjesto, gdje se spomenici budu našli, pa će se barem početak ceste možda točno ustanoviti moći.

6 (sl. 6). Prednja strana srednjega dijela miljokaza iz vapnenjaka; visina lijevo 98, desno 85; debljina 53 cm. Visina slova 9—10 cm. Godine 1905. vidio ga je g. Friml u Jenöfalvi, te ga naskoro kupio. Od napisa je sačuvano još 6 redaka te se sada još može čitati . . . *Aug(usto) | nos|tro. | Ab Aq(uinco) | m(ilia) p[assuum) | CL.* Prema tome može od početka napisa manjkati dosta, dok je konac još sačuvan.

Mjesto Jenöfalva leži na lijevoj obali rijeke Drave točno preko puta od mjesta u donjem gradu Osijeku, gdje je nekada ležao rimski grad. Nije točno poznato mjesto, gdje se je kamen našao, ali je sigurno, da je miljokaz nekada stajao na cesti, koja je vodila iz Aquinka u Mursu. Udaljenost mjesta, na kojem je miljokaz prvobitno stajao, od Aquinka je iznosila 150 rimskih milja, a to je blizu 222 km.

Dr. Viktor Hoffiller.